

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

808. 24	Пулатов Шерзод Аббозович	Межэтнический диалог и переговорные процессы в полиэтничном Казахстане: институциональные практики и политико-правовые основы	3603
809. 25	Сатвалдиев А.Г.	Қазақстандық этносаясатта «жанубий қозғалыс» газетінің алар орны және түрлі кезеңдердегі мемлекеттік саясаттың оның контентіне әсері	3608
810. 26	Токенов А.С.	Социальный капитал и доверие в казахстанском обществе: к вопросу о влиянии этнической структуры	3613
811. 27	Узарова Л.М.	Особенности коммуникации в сфере этномедиации	3617
812. 28	Урстенова Д.Д.	30 лет АНК: новые возможности народной дипломатии	3622
813. 29	Хмелевский В.А.	Межкультурное многообразие и общая историческая память В республике Казахстан	3627
814. 30	Чжан Цзинкай	«Цветные революции» в эпоху интернета (особенности противостояния в странах СНГ)	3630

6 – СЕКЦИЯ
ФИЛОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОЛОГИИ

**6.1 ҰЛТТЫҚ ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ ЖАҢА ҮРДІСТЕРІ МЕН ДАМУ БАҒЫТТАРЫ
НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ**

815.	Абдулла А. К.	Абай мұрасындағы сакралды ұғымдар	3610
816.	Алаудин Н. Ә.	Нәзира Бердалы поэзиясындағы фольклорлық үрдістер	3614
817.	Амантай Н., Қапсихқызы Д.	«Ескендір» поэмасындағы уақыт пен мәңгілік мәселесі: Абайдың философиялық концепциялары	3618
818.	Ахметбекова Т. У.	Б.Майлин мен А.Чехов әңгімелеріндегі сарказм	3622
819.	Байдуллаева Ж.К.	Қазіргі қазақ прозасындағы мистика жанры	3626
820.	Ғалымжанова З. Т.	Мемуарлық романдардағы тәрбие құндылығы	3629
821.	Дәуренбек А. Ж.	Тұрсын Жұртбайдың «Бесіңді түзе!..» еңбегі: Мұхтар Әуезовтің шығармашылық тағдыры және көркемдік шындық	3632
822.	Ергеш А. М.	Қабдыкәрім Ыдырысов поэзиясындағы интертекст және оның поэтикалық мәні	3638
823.	Еркін А.	«Телқоңыр» және ұлттық болмыс	3641
824.	Жакупова С.С.	XX ғасыр басындағы қазақ әдебиетіндегі ескілікті сынау тенденциясы: Ш.Торайғыровтың «Базарбай молдаға» өлеңі	3644
825.	Жақсыбаева Н. Ж.	Білім берудегі жаңа технологияның тиімділігі	3645
826.	Төребаева А.О.	Жүрсін Ерман арнау өлеңдерінің көркемдік ерекшелігі	3650
827.	Тұрсын Қ. А.	Бейсембай Кенжебаев – аудармашы	3656
828.	Сұлтанбек Ә.	Орыс тілді қазақ жастарының сөз сапасы: түйіткілдер мен шешімдер	3659
829.	Қажетерова Ш. С.	Еркін өлеңдердегі көлеңке образы	3664
830.	Қуанышбаева Н.А.	Тайыр Жомартбаев шығармашылығындағы балалар әдебиетінің көркемдік-жанрлық сипаты және алаш кезеңіндегі білім беру ісіне ықпалы	3669
831.	Құлшар Б. М.	Сатирадағы есімдер жүйесі және олардың эстетикалық-семантикалық жүктемесі	3673
832.	Махмутова А. Қ.	Абай Құнанбайұлының қара сөздері және ұлттық әдебиеттанудың жаңа үрдістері: білім және руханият	3676
833.	Молдахан Е. М.	Tiktok, Instagram секілді әлеуметтік желілерді әдеби білім беруде қолдану тәсілдері	3679
834.	Томабаева А. Ғ.	Шәкәрім мен Қожа Хафиздің философиялық үндестігі	3683
835.	Түсіпбек М. К.	Мұхтар Әуезов пен Оноре де Бальзак шығармаларындағы сыншыл реализм	3688

		принциптері туралы	
836.	Сайфуллаева Б. Б.	Орта ғасыр түркі ойшылдарының мұрасы мен Абай шығармаларындағы көркемдік дәстүр сабақтастығы	3692
837.	Шагирова Д. Р.	Көлеңке архетипінің көркем трансформациясы: Достоевскийдің «Сыңар» повесі мен Төлен Әбдіктің «Парасат майданы» негізінде	3696

**6.2 ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ**

838.	Абденкул Д.С.	Үйлену салт өлеңдеріндегі лингвотанымдық сипат	3700
839.	Абдрахман А.Е.	«Ер Төстік» жырындағы ең басты гендерлік көріністер мен символдар	3704
840.	Амирова А.Б.	Мақал-мәтелдер әлеміндегі билік пен гендер: қазақ және ағылшын паремияларының салыстырмалы талдауы	3708
841.	Анарбекова А.Б.	Оқушылар сөйлеу тіліндегі терминдер қолданысы	3715
842.	Бөгетбаева А.Т.	Жаһанданудың мәдени таптаурындардың қалыптасуына әсері	3719
843.	Дәулетші Д.Р.	Жалпықолданыстағы сөздерді термин ретінде қолдануда жарыспалылық мәселесі (ақпараттық технологиялар саласы бойынша)	3723
844.	Ермекқызы А.	Интернет лексиканың қолданысы	3726
845.	Жаныбекқызы Б.	Ұлттық фильмдердегі тілдік ерекшеліктер және әсерлеуші құралдар (көркемдегіш құралдар)	3730
846.	Жарылхасын Б.Қ.	Мұхтар Мағауин шығармашылығындағы фразеологизмдердің мәні	3733
847.	Қуандықова И.Р.	Кірме сөздер: игерілуі және электронды коммуникация ортасындағы қолданысы	3736
848.	Қайыркен А.О.	Корпустық лингвистика: қазақ тілін оқытудағы инновациялық бағыт	3743
849.	Қанатқызы А.	Зейнолла Шүкіровтың шығармаларындағы кейіпкер тілі мен стилі	3747
850.	Қуаныш Ә.	Methodology for the development of students' emotional competence in the lesson of the kazakh language	3751
851.	Қыдырбай Н.А.	Қазақ тіліндегі жаңа сөздер мен терминдердің пайда болуы және оларды қалыптастыру мәселелері	3755
852.	Мадиярова Д.М.	Жастар тіліне әлеуметтік желінің әсері	3759
853.	Меліс А.Б.	«Жер-Ана» ұғымының мағыналық ерекшеліктері	3762
854.	Муратбаева Ж.К.	Қазіргі қазақ киносындағы тілдік ерекшеліктер (комедия жанры негізінде: «Таптым-ау сені»)	3766

855.	Муратова М.	І.Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасындағы мінез-құлық метафоралары	3769
856.	Мұхтарова Ф.С.	Қазақ және қырғыз тілдеріндегі тағамға қатысты этнофразеологизмдер	3772
857.	Нугман А.А.	Фразеологизмдердің лингво-мәдени өрісі	3775
858.	Онгарбаева А.О.	Қазақ және өзбек фразеологизмдеріндегі киелі сандардың ортақ белгілері	3777
859.	Оразалина А.А.	К.Оразалиннің тілдік тұлғасын тану мәселесі	3781
860.	Оралбай А.О.	Қазақ тілін әлеуметтік желілерге танымал ету үшін контент стратегиялары	3785
861.	Оспан М.Ж.	Қазақ халқының мақал-мәтелдеріндегі «Бақыт» концептісі	3790
862.	Өркенқызы А.	Постмодернистік мәтіннің байласымы мен тұтасымын барлау	3794
863.	Рзалиева Р.Ж.	Ғаламтордағы тұлғаны тілдік кемсіту: себебі мен салдары	3798
864.	Сәбитқызы Б.	Жанат Әскербекқызының шығармашылығындағы концептуалды метафора	3802
865.	Түйлебаева Қ.Б.	Хаос және контекст	3805
866.	Тұранов Ы.Ә.	Әлихан Бөкейханов шығармаларындағы антропонимдердің психолингвистикалық сипаты	3809
867.	Уәлібек А.А. Беласар І.Қ.	Қазақ фразеологизмдерінің гендерлік аспектісі	3812
868.	Ұланова Е.Д.	Т.Әбдікәкімовтің «Ажал даласындағы тас» өлеңіндегі сөздердің қолданылуының математикалық жиілігі	3816
869.	Халмурат Е.С.	Mangurtism – future tragedy	3819
870.	Шиктыбаева А.	Жасанды интеллект арқылы өтірік өлеңдер құрастыру	3821

6.3 ОРЫС ТІЛІ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ РУССКИЙ ЯЗЫК И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

871.	Абдикадырова А.М., Аманджол А.Е., Беккалиқызы А.	Слово <i>хайп</i> и его производные	3825
872.	Амангелді А.Ж.	Слова-паразиты в речи современной молодежи	3828
873.	Аманшаева И.С., Мәлікова А.Н.	Слово прикол и его производные в молодежном сленге (на материале НКРЯ)	3832
874.	Дудко В.Н.	Языковые средства как механизм воздействия	3836
875.	Елубаева К.К.	Устойчивое выражение "24/7" в современной речи: аспекты значения	3841
876.	Жарлықасым Ж.К.	Синтаксические модели новостных заголовков в интернет-СМИ Казахстана	3844

877.	Жумабаева А.Б.	Лексикографический анализ лексемы «упрямство» в русском и казахском языках	3850
878.	Кеңес Н.С.	Жизненное кредо молодёжи Казахстана: лингвоаксиологический аспект	3853
879.	Қалихан А.А.	Специфика молодежной инвективной лексики (на материале соцсетей Tik Tok, Telegram)	3856
880.	Мазуркина У.А.	Фонетическая интерференция при обучении русскому языку как иностранному китайских студентов	3859
881.	Максимова Д.Г.	Научная VS народная этимология объектов Астаны (по материалам уличных интервью инстагида Мити Байназарова)	3862
882.	Серикова Д.М.	Специфика обучения аудированию в 9 классе	3865

**6.4 ОРЫС ӘДЕБИЕТІ: КӨРКЕМ МӘТІНДІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТҮСІНДІРУ
РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА: АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА**

883.	Абдрахманова Э.	Bakhyt Kairbekov: the problems of creativity	3869
884.	Ерболат Д.	Фольклор как мотивообразующий элемент в повести З. Наурызбай и Л. Калаус «Приключения Бату и его друзей»	3870
885.	Ибраимова С.	Мотив самопожертвования в прозе Л. Улицкой	3874
886.	Кенжетай Б.	Фольклорные образы и мотивы в цикле «Кудыкины горы» Н. Черновой	3876
887.	Курмангалиева Г.	Метафора «необретенный рай» в романе Бахыта Кенжеева «Младший брат»	3879
888.	Мухамадиева К.	Особенности реализации категории «автора» и «скриптора» в романе Т. Толстой «Кысь»	3881
889.	Надирхан В.	Быт и нравы русского помещного дворянства в изображении Н.И. Новикова, Д.И. Фонвизина, А.Н. Радищева	3884
890.	Онгар А.	Символика круга в романе «Круг пепла» Д. Накипова	3888
891.	Оразалина А.	Литературное наследие Рымгали Нургали: социальные и философские аспекты в произведениях писателя	3891
892.	Өсербайұлы С.	Қазақ романының қалыптасу кезеңдері және дамуы	3893
893.	Сарсенбай М.	Концепция детства в литературе: культурный и философский контексты	3897
894.	Сералимова С.	Исторический контекст и культурные традиции в творчестве тюркоязычных писателей	3900
895.	Тахауикызы Ж.	Тема Древнего Новгорода в исторических и художественных произведениях Н.М. Карамзина	3903
896.	Турабекова И.	Образ современной российской женщины в произведениях Дарьи Донцовой	3907

897.	Цындра А.	Фольклорно-мифологический контекст образа ведьмы в повести Н.В. Гоголя «Майская ночь, или Утопленница»	3912
------	-----------	--	------

6.5 АУДАРМА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

898.	Айтбаева А.М.	Особенности аудиовизуального перевода на примере фильма «Inception»	3918
899.	Акимбекова К.Ж.	Прагматический аспект перевода рассказов Оскара Уайльда	3920
900.	Алпамыс Т.М.	Intercultural Features of Modality Expression in English and Kazakh: Translation Challenges	3922
901.	Амангелдиева А.М.	Қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдегі кейбір соматизмдер аудармасы	3926
902.	Әбдірахман А.Қ.	Аудиовизуалды аудармада реалияларды беру ерекшеліктері	3928
903.	Бектлеуова А.С.	Тіл және әдеп: ұлттық ерекшеліктер мен аудармадағы ұстанымдар	3931
904.	Бультенова Д.Т.	Culinary terms as culturally marked lexis: issues of equivalence in translation from Kazakh into English	3933
905.	Дулатова А.А., Кадырова Р.Р.	Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер мен мақал мәтелдердің ұқсастықтары мен айырмашылығы	3937
906.	Елибаева А.Т.	Лингвокультурные трансформации в аудиовизуальном переводе: анализ русской локализации фильма «Веном»	3941
907.	Жексемби Д.Д.	Аудармада қолданылатын цифрлық технологиялардың жетістіктері	3945
908.	Каткенова З.Д.	Childbirth celebration in Kazakh and English cultures	3950
909.	Қыдырбай Г.З.	Орта мектептерде ағылшын грамматикасын оқытуда коммуникативті әдістерді қолдану	3953
910.	Матыгулова А.Н.	Translation of documentary novels	3956
911.	Нығметулла К.Б.	Көркем әдебиет стилінің аудармасы: жасанды интеллект, машиналық аударма мен адам аудармасының салыстырмалы талдауы (Эрнест Хемингуэйдің «Килиманджаро – қарлы тау» әңгімесінің негізінде)	3959
912.	Райнбекова А.К.	«Жеті» санының ағылшын, орыс және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық бірліктер мен аудармадағы көрінісі	3962
913.	Сейткенов К.Б.	Көркем мәтін тілі прагматикасын жеткізуде тіркесті бірліктердің аударылу ерекшеліктері	3966
914.	Сүндетова А.Н.	«Жаңбыр» концептісінің тілдік-танымдық сипаты және тіларалық берілуі (Э.Хемингуэйдің «Қош бол, майдан!» романы негізінде)	3972
915.	Утеулиева А.А.	Lexical-semantic types of non-verbal means and their translation	3978

**6.6 ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНОСТРАННОЙ ФИЛОЛОГИИ**

916.	Айдарбекқызы М. Ермекқызы А.	Тілдердің жойылу қауіпі және қайта жаңғырту мүмкіндіктері	3983
917.	Асатова К.Т.	Semantic and Pragmatic Aspects of Anglicisms in Modern Kazakh	3986
918.	Аслялиева А.Ж.	Frequency and Functional-Semantic Analysis of Color-Denoting Adjectives in George Orwell's "Animal Farm"	3990
919.	Ахметбек Д.А.	Axiological characteristics of the biography of a virtual character	3996
920.	Байсұлтан А. Н.	Ағылшын көркем әдебиетіндегі бейвербалды қарым-қатынастың рөлі	3999
921.	Донбаева А. А.	Использование аутентичных текстовых материалов при обучении чтению в целях повышения мотивации к изучению иностранного языка	4003
922.	Жунусова А. К.	Ағылшын әдебиетіндегі «адамның оң мінезі» лексика-семантикалық өрісінің құрылымы	4008
923.	Кенесбаев А. С.	The language game in modern internet communication	4013
924.	Кенжебай А.Т.	Сравнение языка рекламы в английском и казахском языках	4015
925.	Сабинова Ж.Б.	Репрезентация концепта "семья" в англо-, казахоязычных публицистических дискурсах начала XXI века	4018
926.	Сериккалиева А. Ж.	Образность публицистического дискурса в новогодних речах: сравнительный анализ выступлений президента Казахстана и короля Великобритании	4020
927.	Тлемисова Ж. М.	Semantic analysis of the linguistic changes driven by generation Z's neologisms	4023
928.	Турсынбетова А. Н.	Балалар тіліндегі инновациялар мен олардың сөзжасамдық ерекшеліктері	4027
929.	Ундимисова А.Ж.	Английские пословицы и поговорки: их значение, употребление и русские эквиваленты	4030
930.	Хасенов И. Танабаев Т.	A brief overview of the origins and formation of the basic terms of electricity in English and Kazakh languages	4031
931.	Шандер Д.	The English language acquisition: why are you still unable to speak it?	4034

**6.7 ҚЫТАЙ ФИЛОЛОГИЯСЫ МЕН ЛЕКСИКОЛОГИЯСЫ: ЖАҢА
БАҒЫТТАР МЕН ӘДІСНАМАЛАР
КИТАЙСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ И ЛЕКСИКОЛОГИЯ: НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ
И МЕТОДОЛОГИИ**

932.	Абдуллина А.Р.	Тіл мен мәдениеттің өзара байланысы және аудармадағы рөлі	4039
933.	Абдуразакова М. Д.	Ресми іс-қағаздардағы тұрақты тіркестер мен клишелердің аудару тәсілдері (қытай және	4043

		қазақ тілдерінің іскерлік құжаттары негізінде)	
934.	Асқар Н.	Лю Цысиннің “Үш Ғалам” (三体) ғылыми-фантастикалық роман трилогиясының стилистикалық ерекшеліктері	4046
935.	Дюсупжанова Ж.М.	Қытай фильмдерін қазақ тіліне аударудың ең танымал түрлері мен кең таралған әдістері	4049
936.	Кабышева А.Д.	Медициналық терминдерді қытай тілінен қазақ тіліне аудару мәселелері	4054
937.	Күшәнбек М.	Бақ-тағы қытай фразеологизмдерінің қазақ тіліне аударылу ерекшеліктері	4060
938.	Қалекенова Ж.Қ.	Мәдени революция кезеңіндегі әдебиеттің даму көрінісі	4065
939.	Майбас Ә.Т.	Қытай тілін шет тілі ретінде оқытудың бастауыш сатысындағы құрмалас сөйлемдердегі жалғаулықтардың оқыту мәселесі	4068
940.	Мамедова Р.В.	Сравнительный анализ китайских и казахских пословиц и фразеологизмов	4071
941.	Маметова А.М.	Медицина саласындағы кәсіби мәтіндерге лингвистикалық талдау	4076
942.	Мылтықбай Ж.А.	Қытай ауызекі сөйлеу стилінің қолдану аясы	4080
943.	Намазова Ж.Т.	Жасанды интеллект негізіндегі қытай тілін оқу: мүмкіндіктер мен шектеулер	4085
944.	Нұрлан Е.	Цянь Чжуншудың “Қоршалған қамал” романының көркемдік ерекшеліктері мен кейіпкерлер образы	4088
945.	Нұртай А.	«Өмір мен өлім мені қажытады» романында реинкарнация арқылы әлеуметтік жіктелуді бейнелеу	4093
946.	Сейлова А.А.	Влияние политической и культурной ситуации в Китае в период Тан на литературу	4097

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS**

**СЕКЦИЯ 7. ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ
ECONOMIC SCIENCES**

**Подсекция 7.1 ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ АШЫҚТЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ**

**ОТКРЫТОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ И ЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ
БЕЗОПАСНОСТЬ**

OPENNESS OF THE NATIONAL ECONOMY AND ITS ECONOMIC SECURITY

947.	Асылбаева Ж.Е.	Цифровизация в жилищном строительстве: преимущества и перспективы	4100
948.	Аудан Д.Т.	Өнеркәсіп кәсіпорының тұрақты дамуының	4103

үндестігін де көрсете білді. Оны: «Жер мұның, халық қайғысын құс екеш, құс та сезді, бұрын ауыл үстінен самғап ұшатын сарыбалақ күшегендер енді халықтың қайғысына ортақтасқан тәрізді, қалықтап ұшатын болды...» сияқты жолдардан байқай аламыз.

Ги де Мопассанның «Мас» әңгімесі – адамның ішкі әлсіздігін, маскүнемдіктің әлеуметтік қасіретке әкелетінін көрсететін психологиялық туынды. Шығармада басты кейіпкер Ерман – ішімдікке тәуелді балықшы. Қатты дауылды кеште досы Матер оны сыраhanaға ертіп апарып, ішімдікке тойдырады. Нәтижесінде Ерман мас болып, үйіне әрең жетеді. Алайда ашу мен мастықтың салдарынан әйелін өлімші етіп сабайды. Таңертең көршілері есігі ашық тұрған үйге кіргенде, қанды оқиғаға куә болады. Аудармашы бұл әңгімені қазақ тіліне аудару барысында түпнұсқаның көркемдік деңгейін жоғалтпай, қазақ оқырмандарына жақын етіп бейімдеген. Оның аудармашы ретіндегі шеберлігі түпнұсқа мәтіннің мазмұнын ғана емес, эмоционалдық әсерін де дәл жеткізуінде көрінеді. Осы тұрғыдан алғанда, әр елдің әңгімесін аудару барысында көтерілетін мәселердің, айтылатын ойлардың салмақтылығына, қазақ оқырманына жақын да, түсінікті болуына, аудармашы қатты көңіл бөлген.

Қорытындылай келе, Бейсенбай Кенжебаев аударма арқылы қазақ әдебиетін жаңа деңгейге көтеруге зор үлес қосты. Оның батыс пен орыс классиктерінің, танымал жазушылардың шығармаларын қазақ тіліне тәржімалауы ұлттық әдебиетімізді байытумен қатар, қазақ оқырмандарының әлемдік әдеби мұрамен тереңірек танысуына мүмкіндік берді. Ол аударма саласында автордың стилі мен көркемдік ерекшеліктерін барынша дәл сақтауға мән берді. Осы арқылы аударманың жай ғана мәтін емес, шығармашылық процесс екенін дәлелдеді. Ә.Кекілбаевша айтсақ: «XX ғасырдағы қазақ көркем сөзі мен ойының өрлеуіне, қазақ азаматы санының қалыптасуы мен дамуына қадірлі Бейсекеңдей еңбек сіңірген азамат кемде-кем... Ғалым ретінде де, ұстаз ретінде де кейінгі кездегі рухани гүлденуімізге мұрындық бола білді. Азат елдің азат ойының дәуірлеу тұсында Бейсекең ұлт болып тағзым етуіміз әбден заңды»[4]. Демек, Б. Кенжебаевтың аудармашылық қызметі оның әдебиеттану саласындағы зерттеулерімен ұштасып, қазақ әдебиетінің дамуына айрықша ықпал етті.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Есембеков Т.У. Көркем мәтін поэтикасы: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 228 б.
2. Кенжебаев Б. Алаш туы астында: мақалалар мен зерттеулер / құраст. Р. Нұрғали. – Астана, 2004. – 224 б.
3. Кенжебаев Б. Асау жүрек: деректі әңгіме, зерттеу, толғам / ред. Н. Бегалыұлы ; құраст. Қ. Ергөбек. – Шымкент: Ордабасы, 2004. – 382 б.
4. Ұлттық әдебиетіміздің қаһарманы // Ордабасы оттары. – 1994. – № 83.

ӘОЖ 811:81`271.2

ОРЫС ТІЛДІ ҚАЗАҚ ЖАСТАРЫНЫҢ СӨЗ САПАСЫ: ТҮЙТКІЛДЕР МЕН ШЕШІМДЕР

Сұлтанбек Әсел

assssss2007@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ орыс тілі мен әдебиеті мамандығының 1курс студенті

Ғылыми жетекші: ф.ғ.к., проф. Б.С.Абдуова

Қазақ тілі – ел тұтастығының, болашаққа бағдарының, әлеуметтік сипатының өлшемі. Мемлекеттік тілді, өз ана тілін білу – елімізде тұратын әр азаматтың парызы. «Тілін білмейтіндер емес, тілін білгісі келмейтіндер – мәңгірт» демекші, қазіргі уақытта елімізді мекен еткен өзге ұлт өкілдері білуге тиісті қазақ тілін меңгергісі келмейтін қазақ бауырларымыз да қаншама?! Қоғамда жастардың қазақ тілінде сөйлеуден ұялатыны, сонымен қатар ана тілімізде таза сөйлейтіндерді қоғамнан бөлетіні байқалады. «Ел ертеңі – жастардың қолында» дейміз, дегенмен өзге елдің тілінде сөйлеп жүрген жастарымыз еліміздің болашағына қандай үлес қосатыны қатты алаңдатады. Жат тілде сөйлеген адам сол елдің менталитетіне дағдыланады, өз ұлтына жоғарыдан қарау, салт-дәстүрлерін менсінбеумен қатар, намыссыздыққа бой алдырады. Осы белең алып бара жатқан құбылыс халқымыздың аса маңызды тілдік құндылықтарын жоюда. Тіл үшін күрес қазақ елінің болашағына тікелей қатысты. Тіліміздің дамуы барша қазақстандықтарға қатысты, әсіресе өскелең ұрпақ пен жастарға тікелей байланысты. Қоғамнан көп байқайтынымыз, қазір өзге ұлт өкілдерінен «Сіз қазақ тілін білесіз бе?» деп сұрасан, «жоқ» деген жауап аламыз. Бұл 90% шындық. Ал АҚШ, Еуропа елдерінде, Түркия, Қытайда бұндай жағдай мүлде кездеспейді. Бізде керісінше. Оның себебі елімізде әлі де орыс тілінің ықпалы азаймаған, оған қоса әлеуметтік желілердің тілді шұбарлауға әсері тым көп. Әрі қоғамда да қазақ тілінің абыройын асыруға, бәрінен талап етуге бағытталған нақты ережелер, заңдық қағидалар жоқ, әлі сол жалпақшешейлік басым. Бұл қашан, қай кезде қолға алынады, бәрі таза қазақша сөйлеуге қай жылдары дағдыланады, шынын айтқанда, осы он жылдықта белгілі бола қоймас.

Біздің мемлекетіміздің тіл мәселесіндегі тағы бір көңіл аударарлық жайт – тіл тазалығының бұзылуы. Тілді шұбарлау – тіл білмегеннен жаман. Бізде кішкентай баладан бастап қарттарға дейін қолданатын «паразит сөздер», ағылшын сөздері, өздерінше «сәнді» деп санайтын жүздеген кірме сөздер, селенгтердің белең алуы. Қазақ тіліне қойылатын талаптардың күшейтілуі арқылы жастардың арасында жаргон сөздерінің қолданылуын азайту, тіл мәдениетін дамытуға болады.

Қазақ тіл – табиғатынан тау суындай мөлдір, мұхиттай терең, өте оралымды тіл. Таза тіл деп ешқандай өзгеріске ұшырамаған, мағынасы бастапқы қалпына сай тілді айтамыз. ХХ ғасырдың аса көрнекті ғалымы, ұлт қайраткері, жазушы, педагог Ж.Аймауытовтың қазақ тілі туралы жазбасы ешкімді бей-жай қалдырмайды. Қаламгер: *«Мен заманымда қандай едім? Мен ақын, шешен, ділмар бабаларыңның бұлбұлдай сайраған тілі едім. Мөлдір судай таза едім. Жырға соққан толқындай екпінді едім. Мен наркескендей өткір едім.*

Енді қандаймын? Кірленіп барамын, былғанып барамын. Жасыдым, мұқалдым. Мен не көрмедім?

Маған әкеліп араб пен парсыны қосты. Бертін келе шүлдірлетіп ноғайды, былдырлатып орысты араластырды. Бір күндерде мені мүлде жоқ қылғысы келгендер де болды. Өліде үшбақы болғыр Абайға өкпем жоқ. Тіріде маған ара түсушілер аз болды. Мен жылы сөзді, алдымен айналып кетейін, осы күнгі Ахмет деген кісіден ғана естідім» деп қазақ тілінің зарын «өз аузынан» айтқызады [1]. Дәл осы пікірді біртуар қайраткер ғасырдан артық уақыт бұрын айтса да, тіліміз қазіргі уақытта да жақсы жағына қарай өзгеріп, мерейлі, мәртебелі болып келе жатыр дей алмаймыз. Алашшыл дара тұлғаның **«былғанып, кірленіп барамын»** деген сөздерді қазақ тілінің мұңына қосып отырғаны – қазіргі күні жиі қолданылатын, кез келген тілді шұбарлайтын паразит, жаргон, тым сапасыз сөздер.

Бұрынғы аға буынға қарасақ, сөз сөйлеулері көркем, аузында батасы, тілінде өрнекті сөздері, айтқандарында мақал-мәтелдері, құрдастарына орынды қалжыңы, замандастарына парасатты сөздері, кішілерге орнықты ақыл-кеңестері бар жандар еді. Қазіргі жастар, әсіресе ұлты қазақ болса да, орыстілді білім алушылардың аудиторияда болсын, сабақтан тыс кездерде болсын, сөйлеу мәдениетіне, сөз саптауларына қарадай қарның ашады, жаның күйзеледі. Олардың тіліндегі қойыртпақтардың кейбіріне тоқтала кетейік.

Паразит сөздер – қазіргі қоғамда белең алып бара жатқан лингвистикалық құбылыс, яғни сөйлеу арасында «не зой», «шыны керек», «жаңағы», «жалты алғанда», «мысалы», «қысқасы», «анау», «нетіп» «осы», «яғни» деген сипаттағы артық сөздер қоры. **Жаргон сөздер** – белгілі бір әлеуметтік немесе қызығушылығы ортақ топтардың басқаларға түсініксіз, құпия мағынада қолданылатын сөздер тобы. Жастар арасында көп қолданылатын жаргон сөздер тізімі:

1. «Өзіне көп алады» – артық кетті, шектен шығу;
2. «Типа» – сол сияқты, тәрізді, секілді;
3. «Ботан» – сабақты өте жақсы оқиды;
4. «Грамотно айтып тастады» – өте орынды пікір білдірді;
5. «Забей» – ұмыт, қоя сал;
6. «Мықты шарит» – ойлау қабілеті жылдам;
7. «Мамка-батя курста ма?» – ата-анаң біле ме?
8. «Сушняк» – сусын;
9. «Крыша» – қорған болатын адам;
10. Мынау не деген безобразие?
11. Температурам (давлением) түспей тұр.
12. Сразу солай айтпайсың ба?

Селенг сөздер:

- *Краш* (ағыл.) – ұнататын, ғашық болған адам
- *Хайп* (ағыл.) – танымалдылық, назар аудару үшін жасалған әрекет
- *Жиза* – өмірдегі нақты жағдаймен сәйкес келу, түсіністік (орысша жизненная ситуация)
- *Лук* (ағыл. look) – сыртқы көрініс, стиль
- *Чилл* (ағыл. chill) – демалу, бос уақыт өткізу
- *Рофл* (ағыл. rofl – rolling on the floor laughing) – қалжың, әжуалау
- *Го* (ағыл. go) – "жүр", "кеттік", "бірдеңе істейік"
- *Скилл* (ағыл. skill) – қабілет, дағды
- *Бро* (ағыл. bro – brother) – дос, бауыр
- *Фейл* (ағыл. fail) – сәтсіздік, қателік
- *Гон* – өтірік, бос сөз

Таза қазақша, дегенмен орыс тілінің әсерінен енген жаргондар:

«базар жоқ», «қалай кетті», «қораға кіру», «құлақтан тебу», «басы кету», «картонты жару», «орнына қойып тастадым» т.б.

Сөзді сапасыз ететін тағы бір топ **варваризмдер** екені даусыз. «Подарить ету, обещать ету, требует ету, звондау, кидать ету, брат, сестра(-уха), батя, матя, привет, пока» т.б.

Қазіргі жастардың көбі мына сипатта сөйлеседі:

- Ой, вообще түсінбей тұрмын!
- Мен просто асығып тұрмын.
- Қайдасың? Мен уже келіп қойдым.
- Сен неге всегда кешігіп жүресің?
- Бұл нәрсе обязательно емес, просто рекомендация ғой.
- Менде мотивация жоқ, поэтому ештеңе істегім келмейді.
- Қазір встречаға бара жатырмын.

Сонымен қатар *ок, короче, кстати, вечно, не за что, полюбому, обшым, а так, просто, зато, значить, вообще, вечно, чо там, ещe, уже, даже, лучше, и, или, ище, ладно, но* деген сөздер мен тіркестерді жастар ғана емес, үлкендердің де жиі қолдануына құлағымыз үйреніп кеткені жасырын емес. Ғалым Р. Сыздық: «Ойды қалыпты нормадағы, нормадағы сөз қолданыстарымен ғана емес, яғни жеке тілдік бірліктердің лексикалық (номинативтік) мағынасын дұрыс қолданып

қана қоймай, ол сөздердің ауыспалы мағынасын келтіріп, айтпақ ойын бейнелеп, метафоралап, астарлап білдіруге де болады» [2,217] дегендей, қазір жастарда бейнелі, әсерлі сөйлеудің ауылы алыстап бара жатқандай ой туғызады. Қазақ жұртшылығының тіл мәдениетіне кері әсер ететін тағы бір жайт – БАҚ пен әлеуметтік желілерді (Инстаграм, Тик-Ток, Телеграм, тб) тым көп қарап, өздері ұнататын «жұлдыздар» мен блогерлердің дағдыларына, сөйлеу мәнеріне еліктеуі. Қазір теле-радиода кей бағдарламалар жеке тұлғалардың мүддесіне арналуы, сол «жұлдыздарды» айналшақтау, олардікі қате болсын, дұрыс болсын, дәріштеп, рейтинг көтеру үшін тым орынсыз кетіп жатады. Сондай-ақ елімізде тележүргізушілікке кәсіби мамандардың орнына сөз саптауға қабілетсіз танымал актерлар мен әншілердің алынуы да дұрыс емес. Мұның арты жалаң хабар, жалған ақпарат, өсек-аянға әкеп соғады. Көрермен мен тыңдарманның санасына сіңген мұндай теле-радио бағдарламалары әсіресе, жас ұрпақтың сөйлеу тілінің көркемдіктен жұрдай болуына соқтырады. Мысалы, «үлкен мәселе **болып табылады**»; «Бұл оқиға алғаш рет **орын алды**»; «**екінші рет, (үшінші рет) әке атанды**»; «**Бүгінгі (қазіргі) таңда** жастар аз оқиды»; «Олар **келісімге келді**»; «**президентпен қол қойылған**», «**тіс дәрігерлерімен мақұлданған**», т.б. Бұл не деген қойыртпақ деп бас қатырып жатқан олар жоқ.

XX ғасырдағы қазақ рухани мәдениетінің көшбасшысы, ұлт жанашыры Ахмет Байтұрсынов: «Өз тілімен сөйлескен, өз тілімен жазған жұрттың ұлттығы еш уақытта адамы құрымай жоғалмайды. Ұлттың сақталуына да, жоғалуына да себеп болатын нәрсенің ең қуаттысы – тілі. Сөзі жоғалған жұрттың өзі де жоғалады»[3] деп санамызға шегеленетін пікірін айтып кетті емес пе? Тілімізді өміршең ету үшін көркем, сауатты, мәдениетті сөйлей білуіміз қажет. Қазақ тілінің бар қазыналы қорын пайдаланып, әдемі сөз саптап, сапалы сөйлейтін адамда отансүйгіштік, тілге деген жанашырлық пен сүйіспеншілік болары сөзсіз. Ол ғасырлар бойы тілімізге кодқа салынған рухани және мәдени құндылықтарды да қадірлейді, ұлттық намысын жоғары қояды.

Жастар арасында кітап оқу мәдениеті, ауызша сөйлеу сауаттылығы, тілдің лексика-фразеологиялық бейнелі сөздері, этномаркерлі лексикалық қорды білу және қолдану деңгейінің төмен екені жасырын емес. Шырайлы шығарма жаза білу, эссені мөлдіретіп жеткізу, қазақы қағытпа, қалжың, орынды наз, салмақты ой айту неге қиын боп барады? «Жастар ізденбейді, ағаларын оқымайды, олар қазақ әдебиетін оқымайды. Жастар сөйлемді әдейі бұзып жазады, олар ерекшеліктің белгісі түсініксіз жазу деп ойлайды. Тіл мәдениетінің төмен болуына ғылыми-техникалық прогрестің де әсері бар» [4] деген пікірдің жаны бар. Осы олқылықтарды жою үшін бірнеше ұсынысымыз бар.

Балаларды кішкентай кезінен **кітапты сүйіп оқуға, қазақтың дастандарын, дәстүрлі ән-жырларын тыңдауға, мақал-мәтелдерін, даналық сөздерін жаттауға** барынша дағдыландыру керек. Қазіргі өскелең ұрпақтың көбі ұлы Абайдың «Жарқ етпес қара көңілім не қылса да.

Аспанда ай менен күн шағылса да.

Дүниеде, сірә, сендей маған жар жоқ,

Саған жар менен артық табылса да.

Сорлы асық сарғайса да, сағынса да,

Жар тайып, жақсы сөзден жаңылса да.

Шыдайды риза болып жар ісіне,

Қорлық пен мазағына табынса да»

деген өлең шумақтарындағы «**қара көңіл, сірә, жар, асық, жар таю, жаңылу, табыну**» секілді сөздерінің мағынасын түсінбейді. Қазақша сөйлей білгенмен өлеңнің нәзік иірімін, ақынның ішкі буырқанған толқынысын сезе алмайды, себебі жүректері қазақ сөзінің құдыретіне селт етпейді. Келесі мысал ақынның «Бір дәурен кемді күнге – бозбалалық» деген өлеңіне назар аударайықшы.

«Кемді күн қызық дәурен тату өткіз,

Жетпесе, біріңдікін бірің жеткіз.

Күншілдіксіз тату бол шын көңілмен,

Қиянатшыл болмақты естен кеткіз».

Енді осындағы жастар сирек қолданатын не мағынасын түсінбейтін сөздер мен тіркестерге назар аударайық.

Кемді күн – аз уақыт, өткінші өмір

Қиянатшыл – әділетсіз, зұлымдық жасайтын адам

Тату өткіз – дос-жараңмен жақсы қарым-қатынаста болу

Абай түгілі, беріректе өмір сүрген ақиық ақын Мұқағали Мақатаевтың көп өлеңдеріндегі «*дариға, қайран, шешем, жапырақ жүрек, сәмбі тал, жай түсу, таусылу, тот баспау*, т.б.» көптеген асыл тастай сөздерінің мәніне бойлай алмайды. Ақынның «Мен басымнан қорқамын» деп аталатын өлеңінен бір шумақ алайық.

«Мен басымнан қорқамын атом ба деп,

Бір элемент жасалып жатыр ма деп.

Мұндай-дағы сұрапыл тап болар ма,

Өзі болған өзімен пақырға кеп» дегендегі асты сызылған сөздердің мағынасын түсінетін жас табу қиын қазір. Немесе:

«Өлмеймін, мен өзіндей асылданмын!

Таусылып, өз-өзіңнен шашылмағын,

Байырғы берекеңді қашырмағын!

Мен сенің қанықпын ғой көз жасыңа,

Өзім кепіл тот басып тозбасыма»

деген шумақтағы қаншама сөздер де орыс тілді қазақ жастарына мүлде жат секілді көрінетіні жанды ауыртады. Сондықтан бізге ана тіліміздің сөздік қорын меңгеру қажет екендігі айдан анық.

Тездетіп қолға алатын жұмыстар көп, себебі қазіргі жас буын ұлт болашағын ойламайды, көбісінде патриоттық сезім жоқ. Сол үшін әрбір қазақстандық бала мектепте қазақ тілінде білім алуы керек деп санаймын. Өйткені басқа тілде білім беретін мектеп жас буынға ұлттық құндылықтарды, ұлттық тәрбиені жеткілікті бере алмайды. Мысалы, жапон халқы балаға 12 жасқа дейін тек ана тілінде білім береді. Сол арқылы олар балаларды ұлттық мәдениетін сыйлап, тарихына құрмет көрсетуге үйретеді. Бізде де қаншама даналар сөйлеген, ғұламалар өсиет қалдырған, жауһар жырларына әлемді тәнті еткен Абайдай атамыз сөйлеген қазақ тілінде мақтана сөйлемеске?! Неге қанша маңдай термен, ащы жаспен, қасық қаны қалғанша күресіп тәуелсіздік, бейбіт өмірді сыйлаған ата-бабамыздың тілін шұбарламай сөйлемеске?!

Қорытынды. «Өнер алды – қызыл тіл» деп халқымыз айтқандай, сөйлей білу де – үлкен өнер. Таза ұлттық тілімізде мәдениетті, нақышты, жүйелі сөйленген сөз тыңдаушысын ешқашан жалықтырмайды. Қазіргі жастардың ақыл-ой көрінісі сауатты, мәдениетті сөзінен байқалуы керектігін үнемі ескертіп отырған жөн. Ұлтты сүю, тілді құрметтеу – заман талабы. Қазақстан егемендігін баянды ету үшін мемлекеттік тілдің жетекші рөл атқаратындығын естен шығармайық. Ол үшін ана тілімізді шұбарламай, атадан балаға мирас боп келе жатқан асыл мәдени құндылық ретінде кейінгілерге жеткізейік.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Алаштың тілдік мұрасы (мақалалар жинағы) Құрастырғандар: С.Шүкірұлы, Ж.Тұрлыбекова. Алматы: Палитра Пресс, 2013. – 328 бет.
2. Сыздық Р. Ауызша дамыған қазақ әдеби тілі. – Алматы: Дайк-Пресс, 2014. – 242 бет.
3. Байтұрсынов А. Ақ жол: Өлеңдер мен тәржімелер, публ. мақалалар және әдеби зерттеу / Құраст. Р. Нұрғалиев. – Алматы: Жалын, 1991. – 464 бет.
4. Шамбетов Б. Тіл мәдениеті және оның проблемалары, <https://oqu-zaman.kz/?p=20493>